

ОБЪЕКТИВАЦИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ КАЧЕСТВ ЛЮДИНЫ ОДИНИЦАМИ КОМПАРАТИВНОЙ ФРАЗЕОЛОГИИ В АНГЛОМОВНОЙ КАРТИНЕ СВЕТА

THE OBJECTIVATION OF INTELLECTUAL QUALITIES OF THE PERSON BY COMPARATIVE PHRASEOLOGICAL UNITS IN THE ENGLISH LANGUAGE WORLD VIEW

Билиця У.Я.,
*асистент кафедри англійської філології
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника*

Стаття виконана у руслі антропоцентричної лінгвістики і присвячена питанню вербалізації «інтелектуальних якостей» людини в англійській картині світу засобами компаративної фразеології. У дослідженні за дихотомічним принципом розроблено структуру концептуального й компаративного фразеологічного поля «інтелект людини», інвентаризовано й систематизовано основний корпус компаративних фразеологічних одиниць на позначення цього поля, а також здійснено їх ідеографічний, когнітивний та лінгвокультурологічний аналіз. Він засвідчує, що для номінації своїх «інтелектуальних ознак» засобами компаративної фразеології людина англійського світу найбільш часто запозичує символічні образи із зоонімного (39,7%), артефактного (21,2%) та антропоморфного (17,9%) культурних кодів. З точки зору аксіології, досліджені одиниці виявляють полярну оцінність і при цьому кількість негативно-оцінних одиниць значно переважає над позитивно-оцінними: 49,4% (–) : 38% (+). Семантично досліджений концепт демонструє наявність у ньому як універсальних, так і національно-специфічних й унікальних ознак.

Ключові слова: антропоцентризм, компаративна фразеологічна одиниця, дихотомічна опозиція, оцінність, національно-культурна специфіка.

Статья выполнена в русле антропоцентрической лингвистики и посвящена вопросу вербализации «интеллектуальных качеств» человека в англоязычной картине мира средствами компаративной фразеологии. В исследовании с помощью дихотомического принципа разработана структура концептуального и компаративного фразеологического поля «интеллект человека», инвентаризованы и систематизированы основной корпус компаративных фразеологических единиц для обозначения этого поля, а также осуществлен их идеографический, когнитивный и лингвокультурологический анализ. Он показывает, что для номинации своих «интеллектуальных качеств» средствами компаративной фразеологии человек англоязычного мира наиболее часто заимствует символические образы с зоонимного (39,7%), артефактного (21,2%) и антропоморфного (17,9%) культурных кодов. С точки зрения аксиологии, исследованные единицы показывают полярную оценочность и при этом количество негативно-оценочных единиц значительно преобладает над позитивно-оценочными: 49,4% (–): 38% (+). Семантически исследованный концепт демонстрирует наличие в нем как универсальных, так и национально-специфических и уникальных признаков.

Ключевые слова: антропоцентризм, компаративная фразеологическая единица, дихотомическая оппозиция, оценочность, национально-культурная специфика.

The article is written in the sphere of anthropocentric linguistics and is devoted to the verbalization of intellectual qualities of the person by the means of comparative phraseological units in the English Language World View. In the research the structure of the conceptual and comparative phraseological field "human intelligence" is framed according to the dichotomous approach, the main corpus of comparative phraseological units that designate this field is listed and systematized, as well as their ideographic, cognitive and linguocultural analysis is carried out. Due to it, an English-speaking person uses symbolic images of zoonimic (39,7%), artifactual (21,2%) and anthropomorphic (17,9%) cultural codes to nominate "intellectual features" by the means of comparative phraseology. From the point of view of axiology, these units show polar evaluativity, while the number of negatively-evaluating units is significantly bigger than the the number of positively-evaluating ones: 49.4% (–): 38% (+). Semantically the concept demonstrates its universal, national-specific or even unique features.

Key words: anthropocentrism, comparative phraseological unit, evaluativity, national cultural specificity.

Постановка проблеми. Характерною рисою мовознавчих студій останніх десятиліть стало утвердження у них пріоритету антропоцентризму, відповідно до якого людина як основа всього буття на Землі стала одним із центральних об'єктів дослідження. Згідно з цим методологічним принципом лінгвістика розглядає мову як таку, що «тісно зв'язана з людиною, з її свідомістю, мисленням та її духовно-практичною, культурною і пізнавальною діяльністю» [1, с. 6].

Особливий інтерес дослідників викликає з погляду антропоцентризму те, як і якими мовними засобами людина йменує себе, свої риси, ознаки та властивості, свої вчинки та дії, які мовні механізми та образні асоціації використовує при цьому, з яких концептуальних сфер запозичує символічні образи для своєї номінації, з ким / з чим себе порівнює, наскільки різняться ці номінації у різних мовах, що є у них універсального, а що специфічного / унікального тощо.

У руслі зазначеної проблематики у даній статті робиться спроба дослідити на матеріалі антропоцентричних компаративних фразеологічних одиниць (далі – АКФО) англійської мови одну із важливих складових у загальному образі людини – її «інтелектуальні якості».

Актуальність статті обумовлена підвищеною увагою дослідників у сучасному мовознавстві загалом до проблеми «людина», зокрема, до її «інтелектуальних ознак» та їх вербалізації різними мовними засобами, одними з яких є АКФО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі вербалізації інтелектуальних ознак людини за допомогою різноманітних мовних засобів присвячено чимало праць. Часто вони виконані також на матеріалі фразеологічних одиниць (далі – ФО), причому різних мов, зокрема української – А. Дюська [2], російської – О.В. Самсонова [3], Т.В. Леонтьєва [4], німецької – Р.В. Угринюк [5]. В окремих працях ця проблема досліджується у порівняльному аспекті, однією із мов в яких є часто – англійська: О.Н. Волобуєва [6], А.А. Мішин [7], Л.В. Пушко [8], Г.М. Удовіченко [9]. Ще в інших дослідженнях «інтелектуальні знаки» як об'єкт аналізу фігурують як частина всього макрополя «людина» [див. праці О.Ф. Арсентьєвої, Г.А. Багаутдинової, Ж.Х. Гергокової, К.І. Мізіна та інших]. Проте в усіх цих дослідженнях АКФО як ефективні засоби вербалізації концепту «людина» та її «інтелектуальних ознак» фігурують тільки епізодично, поряд з іншими структурно-семантичними типами ФО. Відтак, відсутність у вітчизняній фразеологічній науці дослідження АКФО англійської мови на позначення «інтелектуальних ознак» людини й зумовили мотиви вибору теми даної статті.

Отже, об'єктом дослідження є 237 номінативних й комунікативних АКФО англійської мови зі структурою словосполучення і речення зі спільним семантичним компонентом «інтелект людини», що мають частково або повністю переосмислений склад і виокремлені шляхом суцільної вибірки із вітчизняних та зарубіжних фразеографічних джерел [10; 11; 12; 13]. Такими є одиниці різноманітних структурних типів, як наприклад: ад'єктивні – *(as) wise as an owl, (as) dull as an ass*; дієслівні – *read smb. / smth. like a book, know smb. / smth. like one's own pocket*, паремійні зі структурою речення – *Two heads are better than one. Years teach more than books* тощо. Перші два типи одиниць формують центральний пласт одиниць на позначення інтелектуальних ознак людини, третій тип має, зазвичай, інтерпретаційний характер.

Дослідження «інтелектуальних ознак» на матеріалі АКФО є у даній роботі не випадковим. По-перше, саме ці одиниці є чи не найбільш «антропоємними» [термін В.М. Телії], тобто є номінативно зорієнтованими на людину, адже домінують зоною цих одиниць, яку вони покривають своєю семантикою, є насамперед «людина». Ці одиниці безпосередньо пов'язані з її «картиною світу», з характеристикою її зовнішності, фізичного стану, психоемоційних особливостей, інтелектуальних якостей, морально-етичної сторони діяльності тощо. По-друге, саме ці одиниці здатні достатньо коротко, проте ємно і влучно, образно й емоційно дати характеристику людині, її якостям, діям та вчинкам. Відбувається це завдяки тому, що у семантиці цих одиниць спостерігається перехрещення антропоцентричної та аксіологічної семантики, образності й емоційності, що потенційно і зумовлює їх яскраві виражальні можливості щодо образу людини.

Постановка завдання. Головною метою даного дослідження є виявлення засобів компаративно-фразеологічної об'єктивації інтелектуальних ознак людини в англійській картині світу (далі – АМКС), їх системно-ідеографічна організація й опис крізь призму когнітології та лінгвокультурології.

Для досягнення поставленої мети ставляться такі завдання:

– розробити структуру концептуального та компаративного фразеополі «Інтелект людини» з урахуванням даних психології, філософії, інвентаризувати й систематизувати за дихотомічним принципом основний корпус АКФО на позначення цього поля, а також здійснити їх ідеографічний опис, паралельно здійснюючи аналіз семантики цих одиниць, джерел їх формування, виявляючи ті сфери навколишнього світу, ті концептополя, звідки носії англійської мови запозичують символічні образи для їх перенесення на образ людини в АМКС;

– простежити оцінку та фрагментарно національно-культурну релевантність семантики цих одиниць, виявити окремі ціннісні орієнтири та стереотипи, особливості асоціативно-образного мислення, світобачення та світорозуміння представників англійської лінгвокультури.

Виклад основного матеріалу. Інтелект як поняття є дуже багатогранним, а відтак не має якогось однозначного визначення, проте його основні структурні ознаки все-таки фігурують у науковій літературі з психології, філософії та лінгвістики. Так, у психології поняття «інтелект» (лат. *intellektus* – сприйняття, розуміння)

інтерпретується як «система пізнавальних здібностей індивіда, яка виявляється у здатності швидко і легко набувати нові знання і вміння, долати несподівані перешкоди, знаходити вихід із нестандартних ситуацій, глибоко розуміти те, що відбувається навколо, в умінні адаптуватися до складного та мінливого середовища» [14, с. 156].

Практично аналогічно розглядається «інтелект» з точки зору філософії, а саме «як система пізнавальних здібностей індивіда» [15, с. 269], як феномен, який «найбільш очевидно проявляється у легкості навчання, здатності швидко й легко здобувати нові знання й уміння, у подоланні несподіваних перешкод, у здатності знайти вихід з нестандартної ситуації, умінні адаптуватися до складного, мінливого, незнайомого середовища» [15, с. 269].

У лінгвістиці «інтелект (від лат. *intellectus* – пізнання, розуміння, розум) трактується як «базова категорія когнітивної лінгвістики, що розглядається як здатність людини до розумної та раціональної поведінки у проблемних ситуаціях» [16, с. 183].

Загалом подібні концептуальні ознаки інтелекту наводить і довідникова література, яка розглядає його як «розум, здатність людини до мислення, особливо до його вищих теоретичних рівнів», як «рівень розумового розвитку» [17, с. 500; 18, с. 265].

Крім вищезазначених концептуальних ознак інтелекту, варто, на наш погляд, до них додати й такі, як, наприклад, здатність / нездатність людини запам'ятовувати інформацію, мати / не мати відповідний досвід та раціонально / нераціонально використовувати його у різноманітних життєвих ситуаціях, мати / не мати хорошу уяву, бути / не бути розсудливим тощо.

Як бачимо, концептуальний діапазон «інтелектуальних ознак» людини надзвичайно широкий, що тим самим ускладнює їх моделювання. Проте не можна при цьому не помітити, що ці ознаки побудовані на протиставленні, а відтак можуть бути представлені у формі опозицій, які можна розглядати як опозиційні «гіпоконцепти» (термін А.М. Приходька), як наприклад: «розумний – нерозумний», «освічений – неосвічений», «раціональний – нераціональний», «досвідчений – недосвідчений» тощо. Такий двоїстий характер «інтелектуальних ознак» людини корелює із самою сутністю людини, в якій майже усе, що їй властиво, існує у протиставленні: краса і потворність, добро і зло, щедрість і жадібність, працелюбність і лінощі, геніальність і дурість тощо.

Така сутність людини та її «інтелектуальних ознак» зумовлює можливість дослідження останніх за бінарним принципом, який використовується у багатьох галузях знань, зокрема у лінгвістиці, як один із методів опису будь якого фрагмента картини світу. Однією із форм такого протиставлення є явище *дихотомії*, під яким розуміють, наприклад, у логіці «поділ обсягу поняття на два видові поняття, що суперечать одне одному» [17, с. 301]. Саме у такому дихотомічному ракурсі і буде здійснено у даній статті аналіз «інтелектуальних ознак» людини, вербалізованих засобами АКФО в АМКС.

Отже, «інтелектуальні ознаки» людини можуть бути організовані у формі таких концептуально-дихотомічних опозицій:

1. а) – «мудрий, розумний, гострий, швидкий розумом, кмітливий, тямущий» – б) – «дурний, нерозумний, безумний, недоумкуватий, некмітливий, тупий»: а) – (as) *bright as a button / as a (new) penny; (as) clever as a barrel of monkeys / as a dog / as the devil; (as) keen as a razor-edge / as mustard; (as) sharp as a blade / as a needle; (as) smart as a steel trap; (as) solemn as an owl; (as) wise as an old crow / as Solomon; read smb. / smth. like a book* та інші (всього 33 АКФО); б) – (as) *blunt as a hammer; (as) daft / silly / stupid as a brush / as a fish / as a goose; (as) dull as a beetle / as a Dutchman / as an ass / as ditch-water; (as) silly as a bag of worms / as a sheep; (as) thick as a brick / as two short planks; look like a stuffed calf; be like dead from the neck up; be out like a light* та інші (всього 47 АКФО).

Як бачимо, ця дихотомічна опозиція є об'ємною і охоплює, виходячи з широкого розуміння інтелекту, не тільки інтелектуальні здатності людини за наявності / відсутності у неї розуму, але й кмітливість, здатність до набуття знань, проникливість тощо. Така висока щільність об'єктивації засобами АКФО в АМКС обох гіпоконцептів цієї опозиції свідчить про надзвичайну важливість, на думку носіїв англійської мови, цих інтелектуальних здібностей у житті людини.

Якщо розглядати вищезазначені приклади з точки зору джерел використання у них символічних образів, які переносяться на образ людини, то у формуванні АКФО, що вербалізують гіпоконцепт «мудрий, розумний, тямущий», перше місце посідають образи артефактного культурного коду, зокрема ті, які викликають асоціації *швидкості* розумової реакції людини, *гостроти* її розуму: *steel trap* (сталева пастка), *whip* (кнут), *blade* (лезо), *knife* (ніж), *needle* (голка) тощо. Це означає, що у формуванні цього гіпоконцепту

превалює в АМКС асоціативно-образна паралель «людина – артефакт», яка складає тут 17 АКФО / 51,5%.

Активно об'єктивується цей гіпоконцепт також за допомогою зоонімних символічних образів: *monkey* (мавпа), *dog* (собака), *fox* (лис), *owl* (сова) тощо, які в англійській лінгвокультурі, як і в інших, символізують «кмітливість, розум». Ця асоціативно-образна паралель «людина – зоонім» складає тут 6 АКФО / 18%.

В об'єктивізації гіпоконцепту «дурний, нерозумний, тупий» переважає використання символічних образів біоморфного культурного коду: *(as) dumb / silly / stupid as a fish* (риба) / *as a goose* (гуска) / *as a beetle* (жук) / *as an ass* (осел) / *as an ox* (віл) / *as an oyster* (устриця) тощо (всього 20 АКФО / 42,6%).

Окремі АКФО, як наприклад, *(as) clever as a monkey / a wagonload (cart-load, barrel, basket) full of monkeys* (досл.: розумний як мавпа / як вагон (кареता, бочка, кошик) мавп) об'єктивують досліджувані ознаки людини гіперболізовано й навіть гіпертрофовано, створюючи тим самим певний ефект комічності образу.

Семантика окремих одиниць, їх мотиваційна основа є затемненою, а тому її можна розкодувати тільки шляхом етимологічного аналізу. Так, наприклад, АКФО *(as) nutty as a fruitcake* (амер. сленг.) «дуже дурний» (досл.: як фруктовий торт із горіхами) побудована на грі слів *nutty* – «горіховий, з горіхами» та *nutty* – «дурний, божевільний». Аналогічно побудована також АКФО *(as) keen as Keen's mustard* «гострий розумом, проникливий» (досл.: як гірчиця): *keen* – «гострий» та *Keen's mustard* – гірчиця Кіна (за назвою фірми як виробника гірчиці) [10, с. 565].

Затемною на синхронному рівні є також семантика АКФО *(as) dumb as a wooden Indian* (амер.) (досл.: тупий, обмежений як дерев'яний індіанець). Ця одиниця асоціюється із колишньою традицією виставляти з метою реклами дерев'яну фігуру індіанця перед магазинами, де продавали тютюн [10, с. 295]. Крім цього, дана одиниця імплікує у своїй семантиці дещо високомірне та неетичне ставлення американців до автохтонного індіанського населення. Аналогічне ставлення англійців і до голландців заповане у семантиці АКФО *(as) dull as a Dutchman* «тупий як голландець». Загалом компонент *Dutch* у виразах з негативним значенням почало вживатися за часів англо-голландської конкуренції та війн у XVII ст. [10, с. 296].

Експліцитно вираженим є негативне ставлення англійців і до жителів своїх окремих регі-

онів, що є цілком очевидним на основі енантіо-семічної АКФО: *(as) «wise» as a man of Gotham* «тупий як людина із графства Готам». Ці та ціла низка інших вищезазначених одиниць характеризуються лакунарністю своєї семантики.

Біблійну етимологію виявляє АКФО *(as) wise as a serpent* «дуже розумний як змія». Вжитий у цьому виразі образ-еталон *serpent* (змія) є символічним образом «мудрості», а не «підступності» як це є, зазвичай, у слов'янських мовах.

Окремі АКФО цієї дихотомії характеризуються універсальністю своєї семантики. Так, компаратив *(as) wise as Solomon*, маючи у своїй основі біблійну етимологію, представлений у більшості мов. Одиниця, як відомо, пов'язана з іменем одного із царів Ізраїля, який відзначався своїм розумом. Окремі одиниці на позначення даної дихотомії свідчать про спільність образних асоціацій у багатьох етносах: англ. *(as) clever as the devil* – укр. *розумний як чорт* – рос. *умен как черт*; англ. *(as) silly as a donkey* – укр. *дурний як осел* – рос. *глуп как осел*.

Проте ціла низка АКФО актуалізує обидва гіпоконцепти цієї опозиції у порівнянні з іншими мовами специфічно й унікально. Так цілком унікальними є такі одиниці, які містять у своєму компонентному складі безеквівалентні слова-реалії, як наприклад, *(as) bright as a (new) dollar / as a dime / as a (new) penny*, або ж використовують у своїй семантиці унікальні образні асоціації, неочікувані з точки зору носіїв інших мов: *(as) smart as a steel trap*, *(as) silly as a bag of worms*, *(as) dull as dish-water*, *(as) thick as two short planks* тощо.

Звичайно, що «розумна» людина, її «розумове благополуччя» у всіх етносах, у тому числі і в англійському, викликає повагу і шанування, а відтак і позитивну оцінку. Саме така позитивна оцінка розумових здібностей людини в етносвідомості різних народів актуалізована, наприклад, у такій пареміологічній одиниці: англ. *Wisdom is like a blessing*. – укр. *Розум – скарб людини*. – нім. *Verstand ist das beste Kapital*. – рос. *Ум золота дороже*.

У цілій низці паремій компаративного характеру возвеличуються «розум, кмітливість» та їх пріоритетність перед «дурістю», «багатством»: *Wisdom is better than wealth; Better an empty purse than an empty head; A wise enemy is better than a foolish friend; It is better to sit with a wise man in prison than with a fool in paradise. It is better to lose with a wise man than to win with a fool*. Важливим є при цьому те, що «розум повинен бути щитом, а не мечем» людини у вирішенні її справ: *Use your wit as a shield, not as a sword* (або *dagger*).

Таку ж позитивну оцінку мають практично всі інші АКФО, що актуалізують гіпоконцепт «мудрий, розумний, тямущий». Виняток можуть скласти тільки поодинокі амбівалентні одиниці, як наприклад, *(as) wise as an owl*, яка у залежності від контексту може мати як позитивну, так і негативну оцінність. Так, позитивна оцінність виразу зумовлена тим символізмом, яку має лексема «сова» (*owl*) ще з античних часів – символ пізнання, проникливості та мудрості. І навпаки, негативна оцінність цього виразу зумовлена «зіткненням» у складі цієї одиниці семантики двох компонентів цієї одиниці: *wise* – «мудрий» та лексеми «*owl*», яка у будь-якому словнику англійської мови подається з одним зі значень: «дурень, що удає розумного». Саме цим і зумовлено паралельне використання вищезазначеної АКФО із позитивною та негативною конотацією.

Правда, негативною оцінністю можуть характеризуватися АКФО, якщо вони позначають «зарозумілу» людину, що претендує на високу думку про свої розумові здатності, що бажає продемонструвати свій розум і знання, як наприклад, *(as) solemn as an owl, be / behave etc like a smart Aleck* тощо.

Практично всі АКФО, що вербалізують гіпоконцепт «дурний, нерозумний, тупий» мають негативну конотацію. Загалом кількість позитивно-оцінних одиниць цієї дихотомії складає 83,3%, негативно-оцінних – 89,8%.

2. Концептуально-дихотомічна опозиція, яка тісно примикає до попередньої:

а) «здоровий глуздом, нормальний, поміркований, розсудливий» – б) «божевільний, ненормальний, безумний»: а) – *(as) sober as a judge / as a parson* (всього 2 АКФО); б) – *(as) crazy / mad as a coot / bandicoot / as a loon / as a hoot owl / as a bed-bug / as a bee in one's bonnet; (as) mad as a beetle / as a frilled lizard / as a gumtree full of galahs / as a hatter / as a hornet / as a March hare / as a (cut) snake / as a frilled lizard / as a wet hen* тощо (всього 24 АКФО).

У складі одиниць, що вербалізують дану дихотомічну опозицію англійської мови, виявлено тільки дві одиниці на позначення «нормальної, поміркованої, розсудливої» людини і їх внутрішня форма є цілком вмотивованою і логічною, адже особи саме цих професій – *judge* (суддя) та *parson* (священник) за своїм професійним та соціальним статусом повинні володіти саме такими якостями. На противагу цьому виявлено достатньо велику кількість АКФО, що об'єктивують другу складову цієї опозиції – «ненормальну, божевільну людину». На наш погляд, ці одиниці

є проявом негативної реакції носіїв англійської мови не стільки на «божевільну, душевнохвору людину», скільки на людину, яка поводить себе по-дурному божевільній і чия поведінка та вчинки оцінюються як такі, що суперечать загальноприйнятим нормам, правилам тощо. І все-таки, ці одиниці характеризуються негативною конотацією, а одиниці на позначення «поміркованої, розсудливої» людини – позитивною.

Загалом у складі одиниць на позначення «божевільної, ненормальної людини» переважають анімалістичні символічні образи – *(as) crazy / mad as a coot* (як пташка-лисуха) / *as a bandicoot* (як бандикут) / *as a gumtree full of galahs* (як галахи), яким англомовний етнос приписує часто або ненормальну зовнішність або поведінку, чим вони і мотивують семантику АКФО. Так, семантика одиниць *(as) crazy as a hoot owl / as a loon* мотивована відповідно нічним моторошним криком сича (*owl*) та божевільним сміхом полярної гагари (*loon*). АКФО *(as) mad as a March hare / as a buck / as a mink* містять натяк на збуджений, навіжений стан цих тварин (*зайця / самця / норки*) під час весняного спарювання. Загалом асоціативно-образна паралель «людина – зоонім», значно домінуючи при вербалізації цього гіпоконцепту засобами АКФО, складає тут – 17 АКФО / 70,8%.

Якщо мотивація вищезгаданих компаративів є ще більш-менш зрозумілою, то цього не скажеш про *(as) mad as a hatter*; хоча відповідно до однієї із версій вважається, що в основі мотивації виразу лежить древня технологія виготовлення фетрових виробів, при якій вживалась ртуть, випари якої негативно впливали на психіку й поведінку капелюшників.

Не цілком зрозумілою на синхронному рівні є мотиваційно-образна основа АКФО *be / look / behave etc like a Bess of Bedlam / like Jack (Tom) of Bedlam* «бути, поводитися як ненормальний». У виразі згадані англійські імена божевільних *Bess* (від *Elizabeth*), *Jack*, *Tom*, яких не можна було вилікувати і яких відпускали з лондонської божевільні Бедлама і дозволяли жебракувати [10, с. 558].

Вищезазначені АКФО та й ціла низка інших зі значенням «божевільний, ненормальний» – *(as) daft as a brush, (as) crazy as a bee in one's bonnet / as a bed-bug, (as) nutty as peanut butter, be like a bear with a sore head* є лакунарними і не мають аналогів в інших мовах.

3. Концептуально-дихотомічна опозиція, яка трактує рівень «інтелектуальних здатностей» не як константну величину, а як змінну, тобто таку

що з роками може втрачатися або збільшуватися внаслідок набуття нових знань: **а) «освічений, знаючий, умілий» – б) «неосвічений, незнаючий, неумілий»:**

а) – (as) clever as Crichton, know smb. / smth. as well as a beggar knows his bag / as one knows one's ten fingers / like one's own pocket / like the back (palm) of the hand / like a book; be like walking encyclopedia / like walking dictionary, sing like a bird/nightingale (всього 19 АКФО); **б) – be like man of Gotham / like Mrs Grundy; know as much about smth. as a pig about pineapples; swim like a brick / like a tailor's goose / like a stone; have handwriting like chicken tracks** тощо (всього 12 АКФО).

Помітно, що окремі АКФО із наведених прикладів – *be like walking encyclopedia / like walking dictionary, have handwriting like chicken tracks, swim like a stone* тощо виявляють подібність асоціативного мислення в інших лінгвокультурах.

Значна кількість одиниць об'єктивує ці інтелектуальні ознаки людини в АМКС цілком унікально: *do smth. as easy as kiss my hand, know smb. / smth. as well as a beggar knows his bag / as much about smth. as a pig about pineapples* тощо.

Специфічною є семантика АКФО *know smb. / smth. as well as one knows one's ten fingers* «знати як свої десять пальців» (порівн. в інших мовах: *знати як свої п'ять пучок* (укр.) – *знать как свои пять пальцев* (рос.)), оскільки в усіх цих мовах фігурують різні об'єкти порівняння. Семантика окремих АКФО – *(as) clever as Crichton, (as) wise as a man of Gotham* взагалі недоступна без декодування їх етимології: *Crichton* – відомий шотландський учений XVI ст., чиє власне ім'я за розум та освіченість стало в англійських країнах загальноживаним; *man of Gotham* – «обмежена, недалека людина» (досл.: житель глухого англійського села, відомого простодушністю своїх жителів) [11, с. 661].

Об'ємним є інтерпретаційне поле цієї дихотомії, яке достатньо суперечливо і неоднозначно актуалізує ставлення в англійського етносу до зазначених інтелектуальних ознак людини. Так, з одного боку, вказується, що *Learning is better than house and land; Learning makes a good man better and a bad man worse*, а також на те, що «знання, вміння» не потребує хизування ними: *Wear your learning like your watch in a private pocket*. З іншого боку: *It's better to be happy than wise*. Більше того: *A learned blockhead is a greater blockhead than an ignorant one*.

Для англійського етносу є важливим, щоб знання не розходилося із ділом: *Many talk like philosophers and live like fools*.

Англійська пареміологія, зрештою як і українська, возвеличує життєву мудрість *жінки* у порівнянні із *чоловіком* та її вміння знайти вихід із будь-якої ситуації: *A woman knows a bit more than Satan*. – Жінка знає трохи більше, ніж сатана.

Переважає більшість АКФО першої складової опозиції характеризуються позитивною оцінністю, другої – негативною і їх співвідношення складає 61,5% (+) 75% (–). Решту складають нейтрально-оцінні та окремі амбівалентно-оцінні одиниці.

4. Концептуально-дихотомічна опозиція а) «досвідчений, вправний» – б) «недосвідчений, невправний»: **а) – be like an old bird / like an old dog / like an old fox / like Jack-of-all-trades / like a man of many parts** (всього 7 АКФО); **б) – (as) green as a cabbage / as (a) gooseberry / as grass / as a leek; (as) innocent as a lamb / as a new-born-babe / as the devil of two years old; be like a babe in arms / like an unlicked cub / like a spring chicken; be as if he were born yesterday** (всього 15 АКФО).

Семантика одиниць даної опозиції свідчить про спільність образних асоціацій носіїв англійської мови з представниками інших лінгвокультур, наприклад, укр. *досвідчений (битий) як старий пес / як старий лис, наївний як дитя, як учора народився*; рос. *как старый волк, как вчера родился* тощо. Можна тільки гіпотетично допустити, що подібні одиниці є універсальними.

Загалом в об'єктивації гіпоконцепту «досвідчений, вправний» домінує в АМКС асоціативно-образна паралель «людина – зоонім» (4/57%), гіпоконцепту «недосвідчений, невправний» – «людина – фітонім» (5/35,7%).

АКФО на позначення «відсутності досвіду» мають негативну оцінність, оскільки кожен етнос, зазвичай, цінує і поважає вік та досвід, але часто не довіряє молодості та юності через необачність та недосвідченість.

Загалом мотивація практично усіх АКФО цієї дихотомії є зрозумілою і доступною для носіїв інших мов. Специфічною може виявитися тільки одиниця *be like Jack-of-all-trades*, яка виражає «досвідченість, вправність» людини у різних сферах діяльності внаслідок широко вживаного антропоніму *Jack*. Англійська народна мудрість одночасно наголошує все-таки на тому, що «краще бути майстром в одній сфері, ніж в усіх. – *Better be master of one than Jack of all trades*.

Порівнюючи такі поняття, як досвід та освіченість, англійський етнос зазначає: *Years know (teach) more than books*. Більше того: *Experience without learning is better than learning without experience*.

Якщо говорити про оцінність одиниць даної дихотомічної опозиції, то для АКФО гіпоконцепту «досвідчений» характерна однозначно позитивна конотація, для гіпоконцепту «недосвідчений» – скоріше негативна оцінка, а іноді й нейтральна. Окремі з одиниць цього концептополя мають іронічно-співчутливе оцінне забарвлення: *(as) helpless / innocent as a (new-born) babe (baby) / as a babe unborn / as a citten / as a lamb / as the devil of two years old.*

5. Концептуально-дихотомічна опозиція: **а) «пам'ятливий» – б) «непам'ятливий»:** **а)** – *have a head (memory) like a sponge / like an elephant / like a steel trap* (всього 3 АКФО); **б)** – *have a head (memory) like a sieve / like of wood* (всього 2 АКФО). Образна основа більшості з цих одиниць цілком вмотивована і має цілком логічний і прозорий характер. Більшість образних асоціацій, використаних у вищевказаних АКФО, можна вважати гіпотетично універсальними: порівн.: *мати пам'ять як губку / як решето / як у слона* тощо.

Фактичний матеріал дозволяє виокремити й інші, проте малочисельні концептуально-дихотомічні опозиції, що стосуються інтелектуальних ознак людини, як наприклад: **7. «уважний, спостережливий» – «неуважний, неспостережливий»:** *(as) attentive as a wild, watch smb. / smth. like a cat watches a mouse / like a hawk / like a lynx – (as) inattentive as a (little) child;* **8. «далекоглядний, передбачливий» – «недалекоглядний, непередбачливий»:** *(as) foresighted / far-sighted as a strategist – (as) blind as a bat / as a beetle / as a brickbat / as a mole;* **9. «реальний в думках, у діях і вчинках» – «схильний до фантазерства, до перебільшення та видумок»:** *take things as they are, not as you'd have them – paint the devil blacker than he is, try to fly like an eagle with the wings of a wren, be like Johnny Head-in-the-air.*

Висновки. Досліджений матеріал дозволяє стверджувати, що «інтелектуальні ознаки»

людини достатньо широко об'єктивовані у компаративній фразеології англійської мови (всього 237 АКФО). У цьому складі кількісно переважають одиниці, що об'єктивують негативні інтелектуальні ознаки, а саме відсутність розуму, кмітливості, освіченості, пам'яті, досвідченості, уважності, спостережливості, далекоглядності тощо (всього 127 АКФО).

Загалом при формуванні АКФО на позначення цих ознак людини в АМКС фігурують насамперед такі асоціативно-образні паралелі, як «людина – зоонім» (39,7%) та «людина – артефакт» (21,2%), «людина – антропоморфізм» (17,9%). Саме з цих концептуальних сфер людина запозичує в АМКС найбільшу кількість символічних образів для компаративно-фразеологічної номінації своїх «інтелектуальних ознак».

З точки зору аксіології, АКФО, що вербалізують «інтелектуальні ознаки» в АМКС, мають полярну оцінність. При цьому кількість негативно-оцінних одиниць значно переважає над позитивно-оцінними і це співвідношення складає 49,4% (–) : 38% (+), що зумовлено більш гострою емоційно-оцінною реакцією носіїв англійської мови на негативні інтелектуальні ознаки людини. Решту відсотків складають нейтрально-оцінні та окремі амбівалентно-оцінні одиниці.

Проведений аналіз також свідчить про те, що досліджуваний концепт є з точки зору семантики, з одного боку, універсальним, а з іншого – національно-специфічним й унікальним, оскільки він зв'язаний з інтелектуальними ознаками не просто людини, а з людиною як представником певної етнокультурної спільноти з її специфічними ментально-психологічними характеристиками, з її ціннісними пріоритетами.

Перспективу дослідження можуть скласти питання об'єктивації інтелектуальних якостей людини засобами АКФО на рівні дискурсу, різноманітностей прояву їх національно-культурної специфіки, їх гендерної маркованості тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Полюжин М. М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення: монографія. Ужгород: Закарпаття, 1999. 240 с.
2. Дюська А. Фразеологізми на позначення рівня інтелекту людини (на матеріалі української мови). Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Лінгвістика». Випуск 17. С. 120–124.
3. Самсонова О.В. ФО з рослинним компонентом на позначення інтелектуальних здібностей людини. Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД: Матеріали I Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції: Збірник наукових праць. Переяслав-Хмельницький, 2012. С. 256–257.
4. Леонтьева Т.В. Интеллект человека в зеркале русского языка: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Екатеринбург, 2003. 23 с.

5. Угринюк Р.В. Структура інтелекту у свідомості носіїв німецької мови (на матеріалі фразеологічних одиниць). Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: Філологічна. 2013. Вип. 34. С. 246–248.
6. Волобуева О.Н. Концептуальное роле «человек и его интеллект» в русской и английской фразеологии: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01; 10.02.20. Тюмень, 2011. 20 с.
7. Мишин А.А. Концепты «ум» и «глупость» в немецкой и английской языковой картинах мира: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20. Владимир, 2007. 22 с.
8. Пушко Л.В. Реалізація аксіологічної функції фразеологізмів з рослинними номінаціями на позначення інтелектуальної діяльності людини (на матеріалі англійської, української та російської мов). Вісник СумДУ. Серія «Філологія». 2008. № 1. С. 87-89.
9. Удовіченко Г.М. Аналіз вираження концептів «розум/wit» та «дурість/stupidity» через фразеологічні одиниці мови. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки». 2016. С. 253–259. URL: <http://phil.duan.edu.ua/images/stories/Files/2016/2/39.pdf>
10. Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. 2-е вид., виправлене. К.: Знання, 2005. 1056 с.
11. Мізін К.І. Англо-український словник компаративної фразеології. Кременчук: Щербатих О.В., 2010. 120 с.
12. Longman Dictionary of English Idioms. Lnd: Longman, 1980. 387 p.
13. A Dictionary of American Idioms / Revised by Adam Makkai. New York, 1975. 392 p.
14. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О.М. Степанов. К.: Академвидав, 2006. 424 с.
15. Новейший философский словарь / Сост. А.А. Грицанов. Мн.: Изд. В.М. Скакун, 1998. 896 с.
16. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручн. Полтава: Довкілля-К, 2008. 711 с.
17. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і головн. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: Перун, 2009. 1736 с.
18. Новий словник іншомовних слів: близько 40000 сл. і словосполучень / Л.І. Шевченко, О.І. Ніка, О.І. Хом'як, АА. Дем'янюк; За ред. Л.І. Шевченко. К.: АРІЙ, 2008. 672 с.

УДК 811.111.81'42

СТИЛІСТИЧНА ТРАНСПОЗИЦІЯ ЯК СПОСІБ АКТУАЛІЗАЦІЇ ЗАСОБІВ МОРФОЛОГІЧНОГО РІВНЯ ПРИ СТВОРЕННІ КОМІЧНОГО ЕФЕКТУ

STYLISTIC TRANSPOSITION AS A METHOD OF MORPHOLOGICAL LEVEL MEANS ACTUALIZATION IN COMIC EFFECT CREATING

Блинова І.А.,
*докторант кафедри філософії мови,
порівняльного мовознавства та перекладу
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*

Стаття присвячена дослідженню стилістичної транспозиції, що є способом актуалізації засобів морфологічного рівня. Сучасній англомовній прозі притаманна специфічна комічна модальність, яка є характерною рисою ідіостилію письменника. Проаналізовано провідні засоби морфологічного рівня, що сприяють реалізації комічного ефекту у художньому прозовому дискурсі. Матеріалом розвідки слугують англомовні оповідання найвидатнішого письменника сучасної літератури Кевіна Баррі, що входять до збірки оповідань «Темрява вкриває острів». Автор послуговується транспозицією іменників, прикметників, числівників, вищо-часових форм дієслів, артиклів.

Ключові слова: транспозиція, морфологічний рівень, комічне, художній прозовий дискурс, ідіостиль.

Статья посвящена исследованию стилистической транспозиции, которая является способом актуализации средств морфологического уровня. Будучи характерной чертой идиостилия писателя, специфическая комическая модальность присуща современной англоязычной прозе. Проанализированы ведущие средства морфологического уровня, способствующие реализации комического эффекта в художественном прозаическом дискурсе. Материалом исследования послужили англоязычные рассказы выдающегося писателя современной литературы Кевина Барри, входящие в сборник «Тьма укрывает остров». Автор использует транспозицию существительных, прилагательных, числительных, видовременных форм глаголов, артиклей.

Ключевые слова: транспозиция, морфологический уровень, комическое, художественный прозаический дискурс, идиостиль.